Med Johs. V. i Ægypten

Af PETER Q. RANNES

Digteren Johannes V. Jensen rejste i 1925-26 til Ægypten for at få 'gammel Gigt og Værk ud af Kroppen', som han skriver hjem om i et brev. Kronikøren, der er cand.mag. i litteraturhistorie og arabisk, tager os med på denne litterære ekspedition beskrevet i ikke hidtil kendte breve.

JULEAFTENS dag 1925 gik en lille, midaldrende mand i land fra et dansk fragtskib i Port Said, Ægypten. Bag sig havde han godt tre ugers sejlads fra koldere egne, fra – med hans egne ord – 'Pakis og sort Tåge' i Hamburgs havn til det solbeskinnede og 'kugleblå Middelhav'. Så han missede måske lidt i det stærke, ægyptiske vinterlys med sine nysgerrige og levende små øjne.

Som han stod dér på kajen i Port Said, givetvis omgivet af ivrige havnebisser og gadesælgere og sikkert beundrende kanalmyndighedernes smukke kolonitidsbygning og de grønne kuplers spejling i Suezkanalens blanke vand, foretrækker jeg at forestille mig ham iført en knirkende korktropehjelm og store, blafrende kakishorts. Men det er dog mere sandsynligt, at han var iklædt det lyse tweed-jakkesæt, som den samtidige *Baedeker*-guidebog foreskriver til rejsebrug i Orienten. Og så selvsagt den i denne periode for ham så karakteristiske brede, hvide skjorteflip.

Forfatteren og digteren, artikelskribenten og kronikøren, amatørantropologen og -videnskabsmanden Johannes V. Jensen var ankommet til Ægypten!

FØR DET, i efteråret 1925, havde Johannes V. Jensen skrevet til en bekendt: 'Med Kræfterne er det ikke mere som før. Jeg rejser med det første til Ægypten og bliver der et halvt Aar for at faa gammel Gigt og Værk ud af Kroppen. Til Danmark vender jeg Hjem i Maj.' Med det første blev det ikke. Det fragtskib, han skulle rejse med, var forsinket. Først den 2. december kunne københavneraviserne melde: 'Forfatteren V. Jensen afrejste i Gaar Syd paa med Ægypten som sit foreløbige Maal.'

'Landet synes jeg om,' skrev han fra Kairo til tegneren Anton Hansen, 'men Opholdet her er turistforgiftet og utaaleligt, desuden umenneskeligt dyrt, som jeg ventede, men værre endnu.' Og sendte samtidig en advarsel: 'Efter mine Erfaringer vilde jeg meget fraraade Dem at tage til Ægypten (...) Særlig med en næselidelse som Deres – Gud ved om Lægerne ved hvordan det *støver* i Ægypten? Hver Aften er man sort som en Skorsten indeni Næseborene, det kan man sgu blive ogsaa hjemme!'

Den lidt skuffede, bitre tone ændrede sig da Johannes V. Jensen flyttede ud fra Kairo, til Helwan, der (som han skrev til samme Anton Hansen) var 'et Kursted omkring en Svovlkilde, kun en halv Times Jernbanekørsel uden for Cairo, men ude i Ørkenen, med en fuldstændig ren, tør og klar Luft, altid Solskin, men kølige styrkende Nætter og mægtigt stille i Forhold til det

larmende Cairo, et ideelt Sted.' Men rigtigt tilfreds med opholdet i Ægypten blev han først, da han efter en måneds tid i Helwan rejste til Øvreægypten til Luxor, det gamle Ægyptens Theben, for at se kongegravene, hvor århundredets fund, Tut-Ankh-Amons grav just forinden var blevet opdaget og åbnet. Begejstret skrev han hjem: 'For Resten er det et vidunderligt Sted, jeg har særlig Glæde af Bjerget *El Qorn*, ovre i Theben, det Kongegravene ligger ind under, men oven paa er der morsomt (...) Fra Toppen saa jeg Nilen og hele Ægypten og Historien og en Flig af Fremtiden, saa det er et mærkværdigt Bjerg.'

Senere rejste Johannes V. Jensen igen til Kairo og mødtes der med ovennævnte Anton Hansen, og de to bekendte fulgtes ad til Palæstina. Omkring forårsjævndøgn 1926 krydsede Jensen atter Middelhavet, denne gang om bord på postfærgen fra Alexandria til Trieste, og vendte efter tre måneder i Ægypten tilbage til Europa.

DET ER kendt, at en rigtig kosmopolit lå Johannes V. Jensen i blodet, og at han var en berejst mand. Allerede i 1896 besøgte han USA, i 1898 var han krigskorrespondent i Spanien (om end for den fjerne cubanske frihedskrig), og i 1899 og 1900 besøgte han Paris. I foråret 1902 satte han af sted på en jordomrejse, der bl.a. bragte ham til Østen, til Malakka, hvor han boede blandt malajerne, og til Japan. Og tilbage til USA, hvor han atter opholdt sig i længere tid. Siden vendte han også tilbage til Østen og flere gange atter til USA. Opholdet i Ægypten er således kun én af mange rejser Johannes V. Jensen foretog.

Det er også kendt, at mange indtryk og erfaringer fra rejserne har fundet vej ind i Johannes V. Jensens litteratur og sat sig tydelige spor i forfatterskabet. Således mødes frihedens store amerikanske land i romanerne *Madame D'Ora* (1904) og *Hjulet* (1905), den dampende frodige malajiske jungle lægger lokalitet til *Skovene* (1904), hede spanske dage og nætter beskrives i 'Dolores', mens sovekammerets og boulevardernes Paris er at finde i 'Louison' (begge noveller findes i *Intermezzo*, 1899).

Men tilsvarende ukendt (eller i alt fald upåagtet) er det, at Johannes V. Jensen har kommet et pænt stort stykke af Ægypten og indtrykkene fra Ægyptensrejsen ind i sit forfatterskab.

Johannes V. Jensens tekster om Ægypten er oprindeligt skrevet som avisartikler og først senere udgivet under den særegne (og noget misvisende) betegnelse 'myter'. Dette har medført, at teksterne i forfatterskabet har stået og gemt sig i de ni bind 'myter' (1924-44) og dér mest har lignet aftenlæsning for ældre, Johannes V. Jensen-interesserede mænd. Hvilket delvis forklarer, hvorfor interessen for teksterne aldrig har været særlig stor. Men den største del af forklaringen skal alligevel findes i den placering, som teksterne litteraturhistorisk er blevet tildelt i Johannes V. Jensens forfatterskab.

Selvom Johannes V. Jensen levede og skrev indtil 1950, er allerede de sene tyvere og de tidlige tredivere – og dermed teksterne om Ægypten – litteraturhistorisk blevet regnet til den svagere og mindst interessante del af hans forfatterskab. En anerkendt og værdsat Johannes V. Jensen-kender, Jørgen Elbek, har sat det afgørende skel i Johannes V. Jensens forfatterskab til så tidligt som 1906. Og selvom Elbek udviser en stor respekt for Jensens senere produktion, især for de glimt af den tidlige produktions geni den indeholder, ser han den som udtryk for 'en positivitet af lavere orden'. Det er en skæbnens ironi, at ligesom Johannes V. Jensen ved at afskrive i hvert fald sine to tidligste romaner, *Danskere* (1896) og *Einar Elkær* (1898) afkortede sit forfatterskab *nedefter*, har litteraturhistorien afkortet det *opefter*: Tilbage står det stækkede forfatterskab bestående af nogle få digte, nogle få romaner, en håndfuld noveller og Himmerlandshistoriernes første samlinger, hvilket på en måde – for det er selvfølgelig ikke hele sandheden – ikke syner af meget til at bære Jensens enorme litterære ry og litterære betydning.

Problemet er, at Johannes V. Jensen litteraturhistorisk altid har skullet måle sig med sig selv og med sin ungdoms modernistiske geni. Hvilket aldrig kan være nogen helt fair fordring. For en sådan måling med modernistisk målestok yder ikke Johannes V. Jensens sene forfatterskab den opmærksomhed, som det – objektivt – fortjener.

Herregud, det, der skete, var det simple, at manden i 1906 gik hen og blev voksen. Hvilket man jo ikke så godt kan fortænke ham i! Så lidt modernistisk 'kunstner' han anså sig for

at være (efter egne begreber var han vel skribent og en slags videnskabsmand), og så kompromisløs han alligevel var, kunne han som voksent menneske ikke fortsætte den pubertetsagtige, modernistiske 'sublime nihilisme' (Elbek), han naturligt havde udtrykt i ungdommen. At det gik sådan kan vi, modernistiske kunst- og litteraturelskere, kun begræde, selv blev Johannes V. Jensen vel lykkelig (det må man da håbe), og det er mere end man kan sige om mange andre – og endda mindre – kunstnere.

JOHANNES V. Jensens rejse til Ægypten og besøget i Palæstina resulterede i mindst 20 glimrende avisartikler og kroniker, som hovedsageligt var at læse i Social-Demokraten. Men fra efteråret 1928 også i Politiken, hvortil han efter endnu en af sine temperamentsfulde pauser var vendt tilbage. De fleste af artiklerne indgik senere i mytesamlingerne og andrager sig dér samlet til mere end et par hundrede sider. Endvidere fylder Ægypten en væsentlig del af det stort anlagte antropologiske og historiske udviklingsværk *Aandens Stadier* (1928), som netop tager sit udgangspunkt fra ovennævnte bjerg, El Qorn i Luxor, 'Historiens Bjerg', som forfatteren da kalder det.

Ægyptensmyterne byder læseren på en spændende kulturhistorisk rejse ind i tre forskellige verdener og en rejse gennem flere årtusinder: først kolonitidens og turismens Ægypten, næst den ægyptiske bondes, *fellahens*, Ægypten, og sidst faraonernes Ægypten. Med Johannes V. Jensen som en usædvanlig guide.

Kairo år 1925 var en ganske særlig blanding af en orientalsk, middelalderlig by og en moderne vestlig by, som man nok ikke har set før eller vil se siden. Hvem ville f.eks. have troet, at Kairo havde et veludbygget sporvognssystem før New York? Og at det allerede i år 1900 var muligt at køre den lange vej fra byens centrum til de tre store Giza-pyramider? Da Johannes V. Jensen kom til Kairo, mødte han en by med et kosmopolitisk miljø og kosmopolitiske turister. En by der fremviste et væld af europæiske restauranter og barer. Lounger og wienercaféer. Og som bød på koncerter, matinéer og soiréer (den samtidige guidebog anbefaler selskabstøj som passende til middagen på de store Kairo-hoteller og ridebukser og gamacher til ekskursionerne). En by og en verden, der var som ens vildeste forestillinger om ... jo, tyvernes Kairo!

Som Jensen gengiver det i 'Pensionatet' fremviste selv hans mellemklassepensionat, 'Cecil', en vis atmosfære: Klientellet var internationalt, en broget forsamling, af 'engelske *Spinsters*' og 'de paa Hoteller i Ægypten uundgaaelige Ægyptologer, tyske Professorer, franske *savants*, med Familje, af et lurvet Udseende, anstrengte Koner og magre, haarde Børn, forflyttede folk, med et pint Budget', samt 'den russiske Landflygtige, som forekommer på de fleste internationale Pladser, mystisk, før russisk Fyrste hed det sig, nu Sproglærer'. Et rent Somerset Maugham-tabernakel og et lille sus fra de glade tyvere i kolonitidens Kairo.

Til miljøet hørte, at man forlod 'det larmende Cairo' og drog på selskabsture i ørkenen. Med automobil forstås: 'man tager ikke Hensyn til Vejene, som jo snart slipper op, men kører lige ud i den vilde Ørken i en eller anden Retning'. I den fine novelle 'Hos Fuglene' fortælles der på en gang ironisk og deltagende om en lille engelsk dame, som på en sådan udflugt får sig faret vild og efterlades i ørkenen på høje hæle overladt til sig selv, sin skæbne og de store fugle. En grum historie for den lille vesterlænding. Forandret er hun, til 'et lille, gammelt, tugtet Ansigt med udbrændte Øjne', da hun nogle timer senere bliver fundet i ellers god behold.

JOHANNES V. Jensen beskriver forholdet mellem turisterne og araberne, som den turist han er. Men ikke helt uden forståelse for den anden part. 'Med Reinhold Hüttel i Jerusalem' handler om en godtroende turist, der troligt labber alle de 'sindsvagt enfoldige og fromme Falsknerier man har kogt sammen om de historiske Steder gennem to Aartusinder' i sig. Sammen med 'Ærkeenglen' er denne fortælling med til at gøre alle forestillinger om, at den uskyldige lokalbefolkning bliver fordærvet af turismen – og især masseturismen – til skamme. I 'Ærkeenglen' slæbes Johannes V. Jensen af 'et uimodstaaeligt ungt Menneske, i Stribede Bukser og Bonjour' ind i en butik, forklædt som museum. Det spil, som følger, får nutidens plattenslageri i Kairo til at blegne ved sammenligning: kaffe og fortrolighed, 'Hjemmets Nimbus' og smiskende tiltale 'Professor'. Men forhandlingens modsatrettede fø-

lelsesudbrud narrer også Johannes V. Jensen. 'Jeg skammede mig. Jeg skammede mig virkelig, for den formelle psykologiske Proces er jo lige saa følelig som den reelle' (hvem der snyder hvem, skal jeg lade læseren selv afgøre).

SOM DEN noget nedladende titel 'Bønder og Dyr i Ægypten' viser, vågner amatørantropologen i Johannes V. Jensen, når han skal beskrive det ægyptiske folk. På godt og ondt. Det er med vesterlandsk bedreviden, at han forstår, at det er 'det aandsfortærende, uafladelige Slid der har holdt Fellahen paa et primitivt Kulturtrin gennem Aartusinder og holder ham der endnu'. Men trods det kan den ægyptiske bonde udmærket bruges som objekt for den modernistiske længsel: 'I stedet for at ynke ham føler et jaget Nutidsmenneske, som dundrer forbi i Toget, Hjemvé efter hans Verden.' Her er Jensen ikke meget bedre end samtidens antropologer og andre Rousseauske drømmere. Måske endda værre!

Det skal ikke skjules, at Johannes V. Jensen i sin poetiske antropologi slår om sig med rå og utilsløret racisme. Før mig har andre (Bent Haugaard Jeppesen, 1984) – om end smerteligt – vist og beklaget, at hele forfatterskabet emmer af tommetyk racisme. Jeg skal ikke her forsøge at modbevise dette, men blot minde om, at selv i de mest videnskabelige (og mest 'racistiske) værker er og bliver Jensen en litterær forfatter. Altid kan han tilbyde læseren noget, som er større end den dumme racisme, som også kendetegner hans samtid. Det kender man en god forfatter på, og dét ved læseren! Læseren får her – ud over selvfølgelig sproget, altid sproget hos Johannes V. Jensen! – poesien i hans antropologis hurtige, finurlige forbindelser og forklaringer. Og de mange fine iagttagelsers poesi.

I novelletten 'Jordskælvet i Cairo' observeres det, at 'Ægypteren bærer alting paa Hovedet, lige fra en Cigaret til en hel Spisebutik', og i 'Bønder og Dyr i Ægypten' hedder det, at dromedaren 'der tygger som med store Pløkke i Munden og ser op med de tungeste Øjenlaag', 'med en langsom, fornem Rytme i Kroppen', som billede udtømmer meget af Orienten. Det er heller ikke usandsynligt, at *digteren* Johannes V. Jensen bag om *videnskabsmanden* Johannes V. Jensen ser en (poetisk) forbindelse mellem det samtidige Ægypten og det gamle faraoniske Ægypten. Som da han i 'Maanebyen' betragter nogle arbejdere ved en udgravning ved pyramiderne: 'Jeg skulde ikke tro Billedet paa en Kæde Arbejdere i vor Tids Ægypten er *saa* forskelligt fra Tilstandene paa Faraos tid. Naturligvis den Gang var de Slaver, nu arbejder de for en lille Løn og frivilligt: men Opsangen og Flodhesteskindspisken er nok den samme.'

Også i beskrivelsen af det faraoniske Ægypten – og især her – træder digteren hjælpende til, når videnskabsmanden løber tør for fakta og baggrundsviden fra litteratur, museer og sightseeing. I 'Maanebyen' besøger Johannes V. Jensen pyramiderne ved nattetid og ender på mystisk vis i en fjern faraofortid. 'Det store Hus' er en regulær fortælling fra det gamle Ægypten om den aldrende, døende farao, der belurer sine slavinders hyrdetimer, om Nilens oversvømmelse der udebliver, og om folket der skal ofres for faraos liv. I 'Dronning Hatasus Glorie' er en lille figur af sten, en harpespiller, fundet i Luxor, springbræt for den spændende fortælling om den kvindelige farao Hatasut (Hatshepsut), om ekspeditionen til guldlandet Punt og om rebel-faraoen Akhnaton, der ihærdigt forsøgte at erstatte de gamle guder med bare én gud, solguden Aton (monoteismens urkilde?). 'Ægypterens Glæde' er en digterisk beskrivelse af den almindelige nilbondes hverdag i det faraoniske Ægypten. Johannes V. Jensen tager udgangspunkt i nogle få facts, folder behændigt samtidens stemning ind i fortidens og ender med at digte: 'Naar en Luftning i Gryet/ gaar hen over Nildalen/ og det er som om en Aand/ løber hen over Rørene i Sumpen,/ naar det hvisker, hvisker/ dybest i Papyrustykningen,/ da er det en Hemmelighed,/ som Ingen kender,/ uden du og jeg,/ uden du og jeg.// Ene var vi der,/ du og jeg,/ os ene to,/ vor Seng Sivbaaden,/ under os Krokodillen./ Dødskrybet,/ over vort Hoved Himlen!// Solhøgen saa os,/ den velsignede,/ Re,/ og rystede sine Vinger/ over os i Solopgangen,/ som om Hjertet lo/ i Livgiverens Bryst/ over hvor godt/ vi to var gemt!// Altid, altid siden/ ytrer den en Lykkelatter/ i Morgengryet/ over Menneskeboliger/ i gudsbenaadede/ Ægypten.'

PETER Q. RANNES

KRONIKEN I MORGEN:
PANSER MELLEM MENNESKENE